

Araştırma Makalesi

Dehşet Yönetimi Kuramı ve İş Yaşamı

Terror Management Theory and Work Life

Zuhal Yeniçeri*
Başkent Üniversitesi

MAKALE BİLGİSİ

Anahtar Kelimeler:
Dehşet Yönetimi Kuramı,
Sosyal Kimlik, Kültürel
Dünya Görüşü, Özsaygı, İş
Yaşamı, Örgüt

Tarihler :
Geliş 22 Mart 2016
Düzeltilme geliş 04 Nisan
2016
Kabul 06 Nisan 2016

ÖZ

İnsanların ölümlülüklerine yönelik farkındalıklarının yarattığı ölüm korkusunun (dehşet), özsaygı ve/veya kültürel dünya görüşüne artan bir aidiyetle bağlanma isteğiyle hafifletilebileceğini ileri süren Dehşet Yönetimi Kuramı, Türkiye de dahil olmak üzere farklı ülkelerde yapılan birçok deneysel çalışma ile test edilmiştir. Ancak, çeşitli kültürlerde ve farklı değişkenlerle deneysel olarak test edilen kuram, insanların günlük yaşamlarının önemli bir bölümünü kapsayan iş yaşamında ve bu yaşamın beraberinde getirdiği özellikler ve kavramlar bağlamında pek çalışılmamıştır. Belirli bir şirkette ya da örgütte çalışıyor olmanın önemli bir sosyal kimliğe işaret etmesi nedeniyle; bireylerin çalıştıkları şirket ya da örgütlerle özdeşleşmelerinin ve bu içgrupları destekleyen davranışlar sergilemelerinin de varoluşsal bir tehdit olan ölümlülük farkındalığı ile baş etmede önemli bir kaynak olabileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda, mevcut çalışmanın amacı, öncelikle Dehşet Yönetimi Kuramının temel varsayımlarını belli başlı araştırmaları sunarak tanıtmak ve söz konusu kuramsal yaklaşımın iş yaşamındaki yansımalarını değerlendirmektir. Bu amaçla, kuramın temel varsayımlarının bireylerin çalıştıkları şirket ya da örgüt kimlikleri üzerinde test edildiği ve yine bireylerin iş yaşamındaki davranışları ve örgüt kimliği üzerindeki etkilerini araştıran çalışmalar aktarılacaktır.

ARTICLE INFO

Keywords:
Terror Management Theory,
Social Identity, Cultural
Worldview, Self-esteem,
Work Life, Organization

Article history:
Received 22 March 2016
Received in revised form 04
April 2016
Accepted 06 April 2016

ABSTRACT

Terror Management Theory posits that individuals try to buffer the anxiety that stems from the awareness of being mortal by (1) maintaining high self-esteem that enables people to see themselves as valuable contributors in a meaningful world, and (2) defending their cultural worldviews, thus attaching meaning, permanence, order and stability to their lives. The aforementioned hypotheses of this theory have been empirically tested and investigated in different cultures, taking numerous variables into account. However, effects of mortality salience on work life and concepts related to the work life have not been adequately studied yet. People spend most of their lives at work. Therefore the organization they are working for might as well influence their social identity. So, organizational identification and commitment might be considered as important sources for buffering death anxiety, which is an existential threat. The main purposes of this article are to introduce Terror Management Theory by reviewing certain experimental research, and to evaluate the reflections of the theory on work life. With this purpose in mind, the research, in which the main hypotheses of Terror Management Theory were tested on variables related to work life such as organizational identification, will be presented.

*İletişim Kurulacak Yazar: Zuhal Yeniçeri, Yard. Doç. Dr., Başkent Üniversitesi, Ankara, Türkiye. E-posta: zuyen@baskent.edu.tr

1. GİRİŞ

Dehşet Yönetimi Kuramı (DYK), genel olarak insanların ölüm korkularıyla ilgili bir yapılandırma kurarak, insan davranışına yönelik birtakım parametreleri anlamaya ve açıklamaya çalışmaktadır. Temel varsayım olarak, DYK, insanların ölümlü olduklarına dair farkındalıklarının yarattığı ölüm korkusunun (dehşet), özsaygı ve/veya kültürel dünya görüşüne artan bir aidiyetle bağlanma isteğiyle hafifletilebileceğini ileri sürmektedir (Greenberg, Pyszczynski & Solomon, 1986; Solomon, Greenberg & Pyszczynski, 1991). Türkiye de dahil olmak üzere farklı ülkelerde yapılan birçok deneysel çalışma, kuramcılarının haklı olabileceğine dair kuvvetli veriler sağlamıştır (ABD ve Almanya: Pyszczynski vd., 1996; İsrail: Florian & Mikulincer, 1997; İtalya; Castano, Yzerbyt, Paladino & Sacchi, 2002; Japonya; Heine, Harihara & Niya, 2002; Türkiye; Kökdemir & Yeniçeri, 2010).

Bu bağlamda, söz konusu kuram, yukarıda da vurgulandığı gibi, birçok farklı kültürdeki örneklerle ve çeşitli değişkenler ve bağlamlar üzerinden test edilmiştir. Ancak, DYK'nın iş yaşamındaki davranışlar üzerindeki etkisinin ve bu yaşamın beraberinde getirdiği değişkenler ile ilişkisinin incelendiği çok az sayıda araştırma bulunmaktadır (örn., Grant & Wade-Benzoni, 2009; Jonas, Kauffeld, Sullivan & Fritsche, 2011). Varoluşsal bir tehdit olan ölümlülük farkındalığı ile baş etmede, bireylerin üyesi oldukları gruplarla özdeşleşmelerinin ve beraberinde özdeşleştikleri grubu destekleyen davranışlar sergilemelerinin önemli bir kaynak olduğu, yine çeşitli araştırmalarda ortaya konmuştur.

Diğer yandan, belirli bir şirket, organizasyon ya da kurum çalışanı olmanın da bireyin benliğini oluşturan önemli bir sosyal kimliğe işaret etmesine rağmen (Ashforth & Mael, 1989), DYK'nın temel varsayımlarının iş ve örgüt bağlamlarında nasıl test edildiği, sosyal benlik ile DYK arasındaki ilişkiyi ele alan bir derlemeye rastlanmamaktadır. Bu nedenle, mevcut çalışmada, DYK'nın bireylerin çalıştıkları şirket ya da örgüt kimlikleri üzerinde test edildiği ve söz konusu kuramın varsayımlarının yine bireylerin iş yaşamındaki davranışları ve örgüt kimliği üzerindeki etkilerini araştıran çalışmaları değerlendirerek DYK'nın iş yaşamı ile olan ilişkilerini ortaya koyan bir derlemenin alanyazındaki söz konusu boşluğu doldurması hedeflenmektedir. Bu amaç doğrultusunda, ilk olarak DYK ve temel varsayımları üzerinde durularak temel araştırmalar aktarılacak ve daha sonra da, iş yaşamı ve örgüt kültürü çerçevesinde yapılan araştırmalar doğrultusunda kuramın sunduğu perspektif ele alınacaktır.

2. DEHŞET YÖNETİMİ KURAMI

DYK, genel olarak insanların ölüm korkularıyla ilgili bir yapılandırma kurarak, insan davranışına yönelik birtakım parametreleri anlamaya ve açıklamaya çalışmaktadır. Diğer canlılardan farklı olarak insanlar, er ya da geç bir gün mutlaka ölecekleri farkındalığına ulaşabilecekleri bilişsel kapasiteye sahiptirler ve bu farkındalığı beş yaşından itibaren kazanmaya başlarlar (Slaughter & Griffiths, 2007). İnsanların gündelik yaşamlarına devam edebilmeleri, geleceğe yönelik planlar yapabilmeleri ve psikolojik olarak kendilerini rahat hissedebilmeleri için ölümlü oldukları bilgisine ve bu farkındalıkla baş etmeleri gerektiği iddia edilebilir. Başka bir deyişle, insanlar, ölümlü oldukları bilgisinden kaçmaya ve bu farkındalığın yarattığı dehşeti yönetmeye çalışmaktadırlar (Becker, 1973).

Temeli Ernest Becker'in (1973) yazılarına dayanan DYK, ölümden ve beraberinde getirdiği belirsizlikten korunmak için iki mekanizmanın varlığından söz etmektedir. Kuramın ana teması, insanların ölümlü oldukları bilgisinden kaynaklanan kaygılarının (1) dünyada değerli olduklarını düşünmelerinden ileri gelen yüksek özsaygının korunması ve (2) sahibi olunan kültürel dünya görüşünün savunulmasıyla bastırılmasıdır. Söz konusu iki bileşenli ölümlülük bilgisinden kaynaklanan dehşeti bastırma mekanizmaları, insanların ölümsüzlük arayışlarında onlara yol göstermektedir (Greenberg vd., 1986; Solomon vd., 1991).

İnsanlar, ölümlü olduklarını hatırlayacakları bir durumla karşılaştıklarında, hemen ölüm düşünmemektedirler ya da ölüm düşüncesinin ve kültürel dünya görüşü savunmasının ulaşılabilirliği düşüktür. Ancak kısa bir aradan sonra her ikisinde de artış olmaktadır ve bu durum, bireylerin ölümlülük bilgisine verdikleri tepkilerinin, ölüm düşüncesini ve ölüm kaygısını bastırıldığına işaret etmektedir (Arndt, Greenberg, Pyszczynski, Solomon & Simon, 1997; Greenberg, Arndt, Schimel, Pyszczynski & Solomon, 2001). Ölümlülük bilgisinin hatırlanmasına karşılık verilen ilk savunma tepkisi (yakın savunma), algılanan tehdidi en aza indirme işlevi görmektedir. Ölümlülük bilgisi daha sonra kültürel dünya görüşü savunmasının (uzak savunma) harekete geçmesini tetiklemektedir (Greenberg, Arndt, Simon, Pyszczynski & Solomon, 2000).

2.1. Özsaygı

Diggory ve Rothman (1961), insanların amaçlarını gerçekleştirmelerinin özsaygıları açısından önemli

bir kaynak olduğunu ve ölümün ise bu amaçlara ulaşmada bireylerin olanaklarını ortadan kaldırdığını iddia etmişlerdir. Onlara göre yüksek seviyedeki özsayı yüksek seviyedeki ölüm kaygısı ile eşleşmektedir. Ancak, Diggory ve Rothman'ın bu iddiasından yıllar sonra, DYK, özsayı ve ölüm kaygısı arasında tam tersi bir ilişkinin varlığını ortaya koymuştur. Yüksek özsayı düşük kaygı ile eşleşirken, düşük özsayı da yüksek kaygı ile eşleşmektedir (Pyszczynski, Greenberg, Solomon, Arndt & Schimel, 2004). Ölüm kaygısı ile özsayı arasındaki bu olumsuz ilişkiyi doğrular nitelikte birçok çalışma bulunmaktadır (örn., Greenberg vd., 1992; Harmon-Jones vd., 1997). Özsayı, ölümlülük bilgisinden kaynaklanan kaygının bastırılması ve söz konusu kaygıdan korunmasında birey için önemli bir kaynak teşkil etmektedir (Harmon-Jones vd., 1997). Dolayısıyla bu bilgi, DYK açısından bir kilit noktasıdır. Buradan yola çıkarak, yüksek özsaygının, insanların ölüm kaygısıyla baş etmesinde olumlu bir etkiye sahip olacağı varsayımı sınanmıştır.

Greenberg ve arkadaşlarının (1992), söz konusu varsayımı sınamak için gerçekleştirdikleri çalışmalarında, dört koşul söz konusudur. Öncelikle deneye katılan öğrencilerden kişilik testi doldurmaları istenmiştir. Daha sonra öğrencilerin rastgele seçilen yarısına doldurdukları kişilik testinden bağımsız olarak, kişilikleriyle ilgili olumlu geribildirim verilirken; diğer gruptaki öğrencilere ise kişilikleriyle ilgili herhangi bir geribildirim verilmemiştir. Daha sonra deney grubunda yer alan öğrencilerin bir otopsi videosu izlemelerini sağlarken, kontrol grubunda yer alan öğrencilerin ise ölümlülük bilgisi içermeyen ve kaygıyı artırmayacak bir video görüntüsü izlemelerini sağlamışlardır. Böylelikle deney deseni için dört grup oluşturulmuştur: Birinci grup kişiliğiyle ilgili geribildirim almamış ve daha sonra otopsi videosunu izlemiştir; ikinci grup kişiliğiyle ilgili geribildirim almamış ve daha sonra nötr görüntülerden oluşan bir video izlemiştir; üçüncü grup kişiliğiyle ilgili olumlu geribildirim olarak özsaygısında artış yaşamış ve daha sonra otopsi videosunu izlemiştir; dördüncü grup kişiliğiyle ilgili olumlu geribildirim olarak özsaygısında artış yaşamış ve daha sonra nötr görüntülerden oluşan bir video izlemiştir. Son aşamada ise öğrencilerden kaygı ölçeği doldurmaları istenmiştir. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, kişilikleriyle ilgili herhangi bir geribildirim almayan öğrencilerden otopsi videosunu izleyen gruptakiler, diğer gruptakilerden daha yüksek kaygı belirtisi göstermişlerdir. Özsayılarında artış sağlanan gruptaki öğrencilerde ise, kontrol grubundaki katılımcılarla karşılaştırıldıklarında, bir farklılık görülmemiştir.

Yukarıda bahsedilen araştırmanın bulguları, özsaygının kaygıyla ve DYK çerçevesinde de ölüm kaygısıyla baş etmede ne derece önemli olduğunu göstermektedir. Kronik olarak yüksek özsaygıya sahip olan insanlar, diğerlerine kıyasla kaygı yaratan koşullardan daha az etkilenmektedirler (Pyszczynski, Solomon & Greenberg, 2003).

İnsanların fiziksel bedenleri ve cinsel yaşamları, özsayı kaynağı olarak işlev görebilmektedir; dolayısıyla ölüm kaygısı ile özsayı arasındaki bağ, söz konusu boyutlarda da incelenmiştir. Beden saygısı yüksek olan bireylerin, ölümlülük bilgisine maruz kaldıklarında, fiziksel bedenleriyle özdeşim kurmalarında ve cinselliğe olan ilgilerinde artış gözlenmiştir (Goldenberg, McCoy, Pyszczynski, Greenberg & Solomon, 2000).

Kuram açısından özsaygının önemini vurgulayan bir diğer çalışma ise; Arndt ve Greenberg'in (1999), katılımcıların bir kısmına ülkeleri ile ilgili olumlu geribildirim verilirken, diğer kısmına ise nötr geribildirim verdikleri araştırmasıdır. Bu araştırmada, deney grubuna ölümlü oldukları bilgisi verilirken, diğer grup da kontrol grubu olarak belirlenmiştir. Katılımcılar rastgele bu gruplara alındıktan sonra, son olarak Amerika Birleşik Devletleri'ne karşıt görüşleri olan hedefleri değerlendirmeleri istenmiştir. Bu araştırmadan elde edilen bulgular, deney grubunda olan ve nötr geribildirim alan katılımcıların, Amerika Birleşik Devletleri karşıtı hedefleri küçümsediklerini ve yine deney grubunda olan ve olumlu geribildirim alan katılımcıların yaptıkları değerlendirmede böyle bir küçümseme yoluna gitmediklerini göstermiştir. Başka bir ifadeyle, olumlu geribildirim olarak özsaygısında olumlu bir değişiklik olan bireyler ölümlü olduklarını hatırladıklarında, kendi kültürel dünya görüşüne karşıt olan görüşlere daha hoşgörülü olmaktadır. Ancak özsayı göz ardı edildiğinde, bireyler ölümlü olduklarını hatırladığında, kendi kültürel dünya görüşlerine karşıt olan bireyleri tehdit olarak algılamaktadırlar. Diğer taraftan, tüm bunların yanı sıra eleştirinin ya da geribildirim gelmesi kaynağının özelliklerinin de önem taşıdığı ileri sürülebilir. Nitekim, belirli bir sosyal grubun üyelerinin birbirlerine yakın olup olmamaları, bağlı olunan gruba (içgrup) yapılan eleştirilere ve verilen geribildirimlere tepkileri biçimlendirebilmektedir. Öyle ki, Dechesne, Janssen ve Knippenberg'in gerçekleştirdikleri araştırmada (2000), ölümlülük bilgisi hatırlatılan ve yakınlık ihtiyacı yüksek olan bireylerin, bağlı oldukları gruba yapılan eleştirileri küçümsediği ve tehdit algıladığı; yakınlık ihtiyacı düşük olan bireylerin ise, bağlı oldukları gruba yapılan eleştirilere karşı gruptan uzaklaşma tepkisi gösterdikleri ortaya çıkmıştır.

2.2. Kültürel Dünya Görüşü

DYK konusunda gerçekleştirilen görgül araştırmalar sonucunda, insanlara ölümlü oldukları hatırlatıldığında, varolan kültürel dünya görüşlerine daha sıkı sıkıya sarıldıklarına ve onları savunduklarına işaret eden çok kuvvetli bulgulara ulaşılmıştır (örn., Dechesne vd., 2003; Florian & Mikulincer, 1997; Greenberg vd., 1990; Pyszczynski, Greenberg & Solomon, 1999).

Kültür, ölümlülük bilgisinin ve bilgiden kaynaklanan kaygının bastırılması için oldukça işlevsel bir yapıdır. Kültürler, insanların sahip oldukları dünya görüşleri standardına uygun olarak yaşamlarını devam ettirmeleri ile gerçek ve sembolik ölümsüzlüğün anahtarı olmaktadır (Rosenblatt, Greenberg, Solomon, Pyszczynski & Lyon, 1989). Lifton'a (1979) göre insanların sembolik ölümsüzlüğe ulaşmalarının farklı biçimleri vardır: Biyolojik (çocuk sahibi olmak), yaratıcı (içinde yaşanılan topluma anlamlı katkılarda bulunmak), doğal (evrenin bir parçası olduğunu hissetmek), aşkın (ölümden sonra varoluşun daha üst bir düzeyine ulaşacağına inanmak) ve deneyimsel (tümüyle canlı olduğunu hissetmek) biçim. Görgül araştırmalarla da test edilen (örn., Vandecreek & Nye, 1993) sembolik ölümsüzlük biçimlerinin, ölümlülük farkındalığı ile baş etmeyle de yakından ilişkili olduğu ileri sürülmektedir (Florian & Mikulincer, 1998). Bu görüşe göre bireyler, bir yandan ölümlülük farkındalığının yarattığı dehşeti yaşarken, diğer yandan da sahibi ve parçası olduğu kültürel dünya görüşünün ölümsüzlüğünün inancıyla sembolik ölümsüzlüğe ulaşarak bu dehşetle baş edebilmektedir. Diğer bir ifadeyle, insanlar için fiziksel ölümsüzlük mümkün değildir; ancak birey için "ruhun" ölümsüzlüğü inancı, kişinin dini inancının açıkladığı şekilde sağlanırken; sembolik ölümsüzlük ise bireyin içinde var olduğu kültürün gerekliliklerini yerine getirebilmesiyle gerçekleşebilmektedir. Kültürel dünya görüşünün işlevi, bireylerin kendilerini anlamlı bir dünyanın değerli üyeleri olarak görmelerini destekleyecek bir yapı sunmasıdır.

Tüm bunların yanı sıra yapılan çeşitli araştırmalardan elde edilen bir diğer önemli bulgu ise, ölümlü oldukları bilgisi kendilerine hatırlatılan insanların, kendi kültürel dünya görüşünü destekleyen insanlara karşı olumlu tutumlar oluştururlarken, kendi kültürel dünya görüşüne tehdit olabilecek insanlara karşı olumsuz tutumlar geliştirmeleridir (Rosenblatt vd., 1989). Bununla ilgili olarak, bir tarafta üye sayısının oldukça fazla ve çeşitli olduğu büyük ölçekli ulusal gruplardan, diğer tarafta daha az üyesi olan belirli bir gruba odaklanan geniş bir yelpazede çeşitli deney gruplarıyla çalışılmış ve genel olarak her defasında

aynı bulguya ulaşılmıştır. Rosenblatt ve arkadaşlarının (1989) verdikleri kararlarda kültürel yaşantılarından bağımsız, rasyonel kararlar alması gereken ve hatta eğitimlerinin büyük bir bölümü buna ayrılan yargıçlarla gerçekleştirdikleri deneysel araştırma, söz konusu çalışmalara bir örnek olarak ele alınabilir. Araştırmada, toplam yirmi iki yargıcın yarısından (deney grubu) "Kendi ölümünüzü düşünmenin sizde uyandırdığı duyguları kısaca anlatınız." ve "Fiziksel olarak ölmekte olduğunuzda ve fiziksel olarak artık ölü olduğunuzda size ne olacağını düşündüğünüzü olabildiğince net bir şekilde hızlıca yazınız." şeklindeki iki açık uçlu değerlendirme istenerek, kendilerine ölümlü oldukları bilgisi hatırlatılmıştır. Yargıçların diğer yarısında ise (kontrol grubu) bu manipülasyon uygulanmamıştır. Daha sonra iki gruba da yasal bir vaka sunulmuştur. Söz konusu yasal vaka, bir ahlak suçunu içermektedir. Yargıçlardan, söz konusu vakayı incelemeleri ve suçu işleyen kişinin ne kadar kefalet ödemesi gerektiğine karar vermeleri istenmiştir. Deney grubundaki yargıçların, kontrol grubunda yer alan ve kendilerine ölümlü oldukları bilgisinin hatırlatılmadığı yargıçlara kıyasla, ahlak suçu işleyen suçlu için çok daha yüksek miktarda para cezasını uygun buldukları sonucuna ulaşılmıştır. Deney grubundaki yargıçlar, ortalama olarak 455 \$ para cezası kararı verirken, kontrol grubunda yer alan yargıçlar ise ortalama olarak 50 \$ para cezasını uygun bulmuşlardır. Oldukça ilginç ve aynı zamanda da kültürel yaşantılarından ve değerlerinden bağımsız karar alması beklenen bir grupta dahi ortaya çıkan bu sonuç; insanların ölümlü oldukları bilgisine ulaştıkları bir bağlamda, kendi kültürel dünya görüşlerini destekleyen insanları daha çok ödüllendirirken, kendi kültürel dünya görüşlerine tehdit unsuru olabilecek insanları da daha çok cezalandırdıklarını açıkça ortaya koymaktadır.

Pyszczynski ve arkadaşlarının (1996) yaptıkları bir diğer araştırma ise, yine benzer sonuçları ortaya koymaktadır. Bu çalışmada, Almanya'nın bir kasabasında yaşayan yerel halktan insanlara tek bir soru yöneltilmiştir; "Göçmenlerin Almanya'dan sınır dışı edilmesini istiyor musunuz?". Araştırmanın desenine göre bu soruyu üç anketör, aynı caddenin üç farklı köşesinde insanlara yöneltilmişlerdir. İki anketörün bulunduğu noktanın arka cephesinde katılımcıların rahatlıkla göreceği herhangi iki mağaza bulunurken, üçüncü anketörün bulunduğu noktanın arka cephesinde ise bir cenaze levazımatçısı yer almaktadır. Araştırma sonucunda arka cephede herhangi iki mağazanın yer aldığı anketörün aldığı yanıtlar çoğunlukla göçmenlerin Almanya'dan ayrılmasına destek vermezken; arka cephede cenaze levazımatçısının yer aldığı anketörün deneklerden aldığı yanıtlar çoğunlukla

göçmenlerin sınır dışı edilmesine yönelik olduğu gözlemlenmiştir. Diğer bir deyişle, anketörlerin buldukları konum açısından bakıldığında ölümlülüğün hatırlatıldığı bir mekanda alınan yanıtların diğer nötr mekanlardan alınan yanıtlardan anlamlı bir farka sahip olduğu gözlemlenmiştir.

Yukarıdaki çalışmanın deneysel deseninden ve elde edilen sonuçlardan açıkça görüldüğü gibi, insanlar ölümlülük bilgisine her zaman bilinç düzeyinde erişmemektedirler. Bilinç düzeyinde olmayan uyaranlar da ölümlülük bilgisini vererek, kültürel dünya görüşü savunmasını tetikleyebilmektedir. Nitekim, Castano'nun (2004) gerçekleştirdiği bir çalışmada, bilgisayar ekranından verilen eşik altı uyaranla (katılımcılar tarafından fark edilemeyen uyarıcı) ölümlülük bilgisi verilerek manipülasyon yapılmıştır. "Ölüm" (death) kelimesi, bilgisayar ekranına yansımıştır; fakat çok kısa bir süre ekranda kalması sağlanarak eşik altı bir uyaran görevi görmüştür. Kontrol grubunda ise "tarla" (field) kelimesi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, bilinç düzeyinde olmayan, eşik altı uyaranla da olsa, ölümlülük bilgisinin, insanların kültürel dünya görüşlerine sıkı sıkıya sarılmalarına neden olduğu görülmüştür.

DYK konusunda yukarıda değerlendirilen çalışmaların ortak özelliklerinden biri, birbirine benzer kültürel değerleri taşıyan ülkelerde gerçekleştirilmiş olmalarıdır. Bu durum dikkate alındığında, Türkiye'de gerçekleştirilen DYK araştırmaları, kuramın evrensel olarak geçerli olup olmadığını değerlendirmek bakımından öneme sahiptir (örn., Bozo, Tunca & Şimşek, 2009; Koca-Atabey & Öner-Özkan, 2011; Kökdemir & Yeniçeri, 2010; Yavuz & Van den Bos, 2009). Türkiye'de yapılan çalışmaları yukarıda değerlendirilen diğer çalışmaların örnekleminden ayıran birtakım özellikler bulunmaktadır. Öncelikle, Türkiye, hem Doğu hem de Batı kültürel yaşantılarını bir arada barındırmasıyla özel bir yapıya sahip olmakla birlikte, aynı zamanda nüfusunun büyük bir çoğunluğu Müslümanlardan oluşan ancak seküler bir ülkedir. Diğer taraftan Türkiye, diğer çoğu Batılı ülkelerden farklı olarak bireyselden ziyade toplulukçu (kollektivist) kültürler arasında yer almaktadır. Vetoplulukçu kültürler temelinde değerlendirildiğinde Batılı ülkelerin kültürel dünya görüşlerinin oluşturduğu çerçeveye uymamaktadır (bkz. Markus & Kitayama, 1991; Triandis, 1989). Ancak bazı araştırmalarda (örn., İmamoğlu, 1987; İmamoğlu, 2002; İmamoğlu, Küller, İmamoğlu & Küller, 1993), Türkiye'de bireylerin hem toplulukçu kültür özellikleri (örn., arkadaşlığa ve aileye yapılan vurgu, akrabalarla güçlü bağlar ve komşularla yakın ilişkiler) hem de bireyci kültür özellikleri (özellikle

eğitim seviyesi ve sosyo-ekonomik düzeyi yüksek bireyler) taşıdıklarına yönelik vurgular vardır.

Türkiye'de yapılan DYK çalışmalarından birinde, Kökdemir ve Yeniçeri (2010); DYK'nın temel varsayımlarının Türkiye'de geçerli olup olmadığını, üniversite öğrencilerinin katılımıyla yaptıkları bir çalışmada test etmişlerdir. Çalışmada, vakıf üniversitesi öğrencileri seçkisiz (rastgele) olarak deney ve kontrol grubu olarak iki gruba atanmıştır. Deney grubunda yer alan öğrencilere, Rosenblatt ve arkadaşlarının (1989) yukarıda bahsedilen araştırmalarındaki benzer şekilde kendi ölümleri ile ilgili düşüncelerini yazmaları istenerek, klasik ölümlülük bilgisi manipülasyonu uygulanmıştır. Kontrol grubundan ise kendi ölümleri yerine "kendileri için önemli olan bir sınav" düşünceleri ve buna göre benzer yapıdaki iki soruya yanıt vermeleri istenmiştir. Daha sonra, denekler, bir gazetenin köşe yazısından alındığı söylenen bir paragrafı okumuşlardır. Hem kontrol grubu hem de deney grubu içinde yer alan tüm öğrencilerin yarısı köşe yazarının vakıf üniversitesini öven ifadelerinin bulunduğu ve "...ben, kendi çocuğumun, bir devlet üniversitesi yerine vakıf üniversitesinde okumasını isterim..." şeklinde son bulan paragrafı okurken, diğer yarısı da devlet üniversitesini öven ifadelerin bulunduğu ve "...ben, kendi çocuğumun, bir vakıf üniversitesi yerine devlet üniversitesinde okumasını isterim..." şeklinde son bulan paragrafı okumuşlardır. Son aşamada ise deneklerden, bu paragrafın yazarını bilgi, konuya hakimiyet gibi faktörler açısından değerlendirmeleri istenmiştir. Sonuçlar, kontrol grubunda yer alan deneklerin, ister devlet üniversitesini savunsun, isterse vakıf üniversitesini, her iki koşulda da yazara benzer beğeni gösterdiğini; ancak ölümlülük bilgisi hatırlatılan katılımcıların (deney grubu) devlet üniversitesini öven yazarı olumsuz yönde değerlendirerek cezalandırdığını göstermiştir. Sonuç olarak, bu çalışma, DYK'nın kültürel dünya görüşü ile ilgili olan temel varsayımının Türkiye örneğinde de desteklediği anlaşılmaktadır.

Diğer yandan, üniversiteler, sosyal yapılar ve sosyal kimlikler açısından önem taşımaktadırlar. Sosyal Kimlik Kuramına (Tajfel & Turner, 1979) göre, sosyal bir grubun üyesi olmak, insanlar için bir değeri ve duygusal anlamda bir önemi ifade etmektedir. Dolayısıyla, insanlara ölümlülük bilgisi hatırlatıldığında, aynı zamanda sosyal kimlikler de tetiklenmektedir (Halloran & Kashima, 2004). Bu nedenle, Kökdemir ve Yeniçeri'nin (2010) söz konusu araştırmasında ölümlülük bilgisi hatırlatılan denekler, kültürel dünya görüşüne tehdit olarak algıladıkları ikinci paragraf yazarını cezalandırmışlardır.

3. DEHŞET YÖNETİMİ KURAMI VE İŞ YAŞAMI

Yetişkin insanların gündelik hayatlarının çok önemli bir bölümü iş yerinde geçmektedir. Çalışan bireyler, bazen mesleklerinin doğası gereği, bazen de çevresel koşullar nedeniyle ölüm tehdidi ve ölümlülük farkındalığı ile karşı karşıyadırlar. Örneğin, askerlik, polislik, itfaiyecilik, madencilik, astronotluk gibi meslekler yüksek ölüm riski algısı doğurabilecek meslek grupları olarak ele alınabilirler. Ayrıca, yılda görülen ölüm sayısı istatistiklerine dayanarak yapılan araştırmaların gösterdiği üzere, balıkçılık ve ağaç kesiciliği gibi mesleklerin iş güvenliğinin yeterince uygulanmaması nedeniyle yüksek ölüm riski taşıdığı belirtilmektedir (Roberts, 2002; Toscano, 1997). Doktorluk, hemşirelik, cenaze levazımataçılığı gibi meslekler ise, bu meslekleri icra eden bireylerin sürekli ölümlülük farkındalığı ile yüz yüze oldukları mesleklerdir.

İş yaşamı, gündelik hayatın ve insan ömrünün oldukça büyük bir kısmını kapsamına ve birçok değişken açısından ele alınmasına rağmen, çok temel varoluşsal kaygılardan biri olan ölüm kaygısı ve ölümlülük farkındalığı bu değişkenlerden biri değildir (Stein & Cropanzano, 2011). Diğer bir ifadeyle, daha önce de belirtildiği üzere, ölümlülük farkındalığını temel alan DYK'nın iş yaşamındaki davranışlar üzerindeki etkisi ve iş yaşamının beraberinde getirdiği değişkenler ile ilişkisi üzerine bazı çalışmalar olsa da (örn., Grant & Wade-Benzoni, 2009; Jonas vd., 2011), söz konusu çalışmalar, bu değişkenleri bir arada değerlendirerek DYK'nın iş yaşamındaki sosyal kimliklenme ve bu kimliklenme dinamiklerinin iş yaşamındaki davranışlarla olan ilişkilerini ortaya koyması açısından yetersizdir.

Grant ve Wade-Benzoni (2009), ölümlülük farkındalığının, bireylerin motivasyonları ve davranışları üzerinde güçlü etkileri olduğunu ve söz konusu güçlü etkilerin iş yaşamında çalışanlar için de geçerli olduğunu vurgulamışlardır. Ölümlülük farkındalığının doğası, öncülleri ve sonuçları üzerine kuramsal bir model oluşturmaya çalışan Grant ve Wade-Benzoni (2009), ölümlülük ipuçlarının (1) kaynağı, (2) kişiyle ilişkisi ve (3) kişinin maruz kalma süresi olmak üzere üç boyutta incelenebileceğini öne sürmektedirler. İlk boyut olan kaynaklar, ölümlülük ipuçlarının kaynağını ifade etmektedir ve askerlik, astronotluk, madencilik ve benzeri doğası gereği tehlikeli işler ya da işyeri kazaları gibi işyerinin içinde oluşan "içsel" ya da doğal afetler, terörist saldırılar gibi "dışsal" olabilmektedir. İkinci boyut olan ölümlülük ipuçlarının kişiyle ilişkisi ise, "kişisel" ve "dolaylı"

ipuçları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Kişisel ipuçları, ölümcül bir hastalığa yakalanmak ya da ölümle yüz yüze mesleklerden birini yapıyor olmak gibi çalışanları kendi ölümleriyle doğrudan tehdit eden durumlar iken; dolaylı ipuçları ise, ölmüş ya da ölüm tehdidi altında olan diğer insanlar aracılığı ile dolaylı olarak çalışanları tetikleyen ipuçlarını ifade etmektedir (örn., cenaze evi çalışanı olmak, hasta/yaşlı ebeveyne sahip olmak ya da yaşanılan bölgede terör saldırılarının gerçekleşmesi gibi). Üçüncü boyut olarak tanımlanan maruz kalma ise hayati tehlikesi bulunan mesleklere sahip olmak gibi uzun süreli "kronik" ipuçları ve işyeri kazaları gibi kısa süreli "akut" ipuçları olarak iki alt boyutta değerlendirilmektedir.

Grant ve Wade-Benzoni'ye (2009) göre, ölümlülük farkındalığının çalışanlar üzerindeki etkisi, yukarıda açıklanan ölümlülük ipuçlarının boyutlarına göre çeşitlenmektedir. Diğer bir ifadeyle, ölümlülük farkındalığına sebep olan ipucunun içsel ya da dışsal bir kaynakla olmasına, farkındalığı yaşayan çalışanla kişisel ya da dolaylı olarak ilişkisi olmasına ve kronik ya da akut olmasına göre, bireylerin işyeri motivasyonu ve davranışları değişmektedir. Bu kuramsal modele göre söz konusu ipuçları, bireylerin ölüm kaygısı yaşamalarına ya da ölümü yansıtma neden olmaktadır. Ölüm kaygısı benliği koruyucu motivasyonu, ölümü yansıtma ise yardım etme (prosocial) motivasyonunu tetiklemektedir. Ancak her ne kadar Grant ve Wade-Benzoni'nin kuramsal modelinin tutarlı ve güçlü rasyonel açıklamalara dayandığını ileri sürmek mümkün olsa da, bu modelin varsayımlarının henüz test edilmediği ve görgül çalışmalarla doğrulanmış olmadığını da belirtmek gerekmektedir.

Varoluşsal bir tehdit olan ölümlülük farkındalığı ile baş etmede, bireylerin üyesi oldukları gruplarla özdeşleşmelerinin ve bu içgrupları destekleyen davranışlar sergilemelerinin önemli bir kaynak olduğu, çeşitli araştırmalarla ortaya konmuştur. Nitekim Sosyal Kimlik Yaklaşımına göre, insanlar kendilerini ve diğerlerini, dini inanç, cinsiyet, örgüt üyeliği veya yaş gibi çok çeşitli sosyal kategoriler içinde sınıflamakta ve bu kategoriler yoluyla yaşamlarını anlamlandırarak sosyal kimlikleri üzerinden dünya görüşlerini ve kültürel değerlerini oluşturmaktadırlar (Hogg, 2000). Ashforth ve Mael (1989), sosyal gruplarla özdeşleşme sürecinin, yani sosyal kimliklenmenin örgütsel bağlamda da gerçekleştiğini ileri sürmektedirler. Belirli bir şirkette ya da örgütte çalışıyor olmanın da önemli bir sosyal kimliğe işaret etmesine ve bireyin kültürel yaşantılarının önemli bir parçası olmasına rağmen, DYK ve sosyal kimlik arasındaki ilişkinin ortaya koyulmasında alanyazın yetersiz kalmaktadır. İşyeri ve örgütler, insanlara güçlü bir

sosyal kimlik ve kültür duygusu vermektedirler. Sağlanan bu kimlik ve kültür duygusu, çalışanlar için aynı zamanda önemli bir dehşet yönetimi işlevine sahiptir.

İnsanlara ölümlü oldukları bilgisi hatırlatıldığında, aynı zamanda sosyal kimliklerinin de tetiklendiği varsayımı (Halloran & Kashima, 2004), bir işte çalışan bireylerin çalıştıkları şirketle olan özdeşleşmeleri ve örgüt kimlikleri üzerinden de araştırılmıştır. Örneğin, Almanya’da hizmet sektöründe faaliyet gösteren büyük ölçekli bir şirketin çalışanları ile gerçekleştirilen bir araştırmada, bireylerin şirketlerine bağlılıkları ve ölümlülük bilgisinin şirket çalışanı kimlikleri üzerindeki etkisi incelenmiştir (Jonas vd., 2011). Araştırmada, çalıştıkları şirkete bağlılıkları ölçülen deneklerin yarısına, ölümlülük bilgisi manipülasyonu uygulanmıştır. Daha sonra tüm deneklerden kendilerine iki farklı işletme yönetimi profesörü tarafından yazıldığı öne sürülen ve çalıştıkları şirket hakkında görüşler ifade eden metinleri okumaları istenmiştir. Bu metinlerden ilki, söz konusu şirketin başarıları, şirketin başarısındaki temel itici gücün şirket çalışanları olduğu, çalışanların girişkenliklerinin ve sergiledikleri sorumluluk bilincinin üst düzey olduğu gibi olumlu ifadeler içerirken; diğer yandan, ikinci metinde ise şirketin bir geleceğinin olmadığı, hizmet sektöründeki diğer şirketlerle rekabette zorlandığı, şirket çalışanlarının yetersizliği ve hataları olduğuna değinen olumsuz ifadeler yer verilmiştir. Daha sonra, deney grubunda (ölümlülük bilgisi hatırlatılan) ve kontrol grubunda yer alan katılımcılardan bu metinlerin yazarlarının konuya hakimiyetlerini ve yazarı ne ölçüde beğendiklerini değerlendirmeleri istenmiştir. Jonas ve arkadaşlarının (2011) çalışmalarından elde edilen sonuçlar, çalıştıkları kuruma bağlılıkları güçlü olan çalışanların çalıştıkları şirket hakkında olumlu ifadeler kullanan (yani çalışanların kültürel dünya görüşünü destekleyen) yazara karşı daha çok beğeni gösterdiklerini (ödüllendirdiklerini) ve bu beğenin ölümlülükleri hatırlatılan çalışanlarda, kontrol grubundaki çalışanlara kıyasla çok daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer bir ifadeyle, ölümlülük bilgisi hatırlatılan bireylerin örgüt kimliklerine daha çok yatırım yaptıkları görülmektedir.

Sosyal kimlik ve DYK arasındaki ilişkiye odaklanan Castano ve arkadaşları (2002), bir grubun üyesi olan bireylerin o grubun üyesi olmakla edindikleri sosyal kimliklerinin birer sembolik ölümsüzlük kaynağı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Fiziksel olarak ölümlü olan insanın, sosyal kimlikleri sayesinde sembolik ölümsüzlüğü yakalayabilme fırsatı bulunmaktadır. Castano ve arkadaşlarına (2002) göre, sosyal kimlikler

sembolik ölümsüzlük kaynaklarıdır; çünkü bireyler ölseler bile, benlikleri ile özdeşleştirdikleri sosyal kimlikleri varlıklarını sürdürür. Başka bir deyişle, benliğinin bir parçası olan söz konusu kimlik kendi varlığını sürdürdüğü müddetçe, birey de sembolik anlamda yaşamaya devam edecektir. Buradan hareketle, Mustafa Kemal Atatürk’ün “*Benim naçiz vücudum elbet bir gün toprak olacaktır fakat Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır.*” sözünün, sosyal kimlik bağlamında sembolik ölümsüzlüğün en temsil edici örneklerinden biri olduğu ileri sürebilir.

İş yaşamı da, sadece gündelik hayatların önemli bir bölümünün geçirildiği bir süreç olmanın ötesindedir. İşyeri kültürü ve kimliği, bireylerin gündelik hayatlarına anlam, düzen ve süreklilik duygusu katmaktadır (Salgado, Poes & Casa de Calvo, 2015). Bu açıdan değerlendirildiğinde, bu kimliğin ve kültürün de sembolik ölümsüzlük aracı olarak işlev gördüğü söylenebilir. Jonas ve arkadaşları (2011), bireylerin bir şirkette ya da kurumda çalışmaları nedeniyle bir örgüt kimliği edindiklerini ve bu örgüt kimliğinin de kültürel dünya görüşünün bir parçası olduğunu ileri sürmektedirler. Bireyler, çalıştıkları örgütlerle özdeşleştikleri oranda oluşturdukları örgüt kimliklerine, ölümlülük bilgisi kendilerine hatırlatıldığında, sıkı sıkıya sarılmaktadırlar ve bu kimliğe bir tehdit söz konusu olduğunda da örgüt kimliğini savunan düşünce, duygu ve davranış biçimleri göstermektedirler. Jonas ve arkadaşları (2011), bu savunmanın, DYK’nın da öne sürdüğü üzere, çalışılan şirketlerin ya da kurumların sembolik ölümsüzlük araçları olmalarından kaynaklandığını belirtmektedirler. Ayrıca, araştırmalar, örgüt kültürünün önemli unsurları olan logo, slogan gibi sembollerin, ölümlülük bilgisi hatırlatıldığında, örgüt kimliğine sahip kişiler tarafından daha çok beğenildiğini, desteklendiğini ve savunulduğunu da göstermiştir (Jonas vd., 2011). DYK ile örgütsel davranış arasındaki ilişkiyi ortaya koyan bir diğer önemli araştırmada; Salgado ve arkadaşlarının (2015) örgüt kimliğinin bireyin kültürel dünya görüşünün önemli bir bileşeni olduğunu ileri sürdüğü araştırmalarıdır. Söz konusu araştırmada, Salgado ve arkadaşları (2015) ölümlülük farkındalığının bireylerin örgütsel kimlik, iş doyumu, motivasyon ve kuruma bağlılık düzeyleri üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir. Üniversite öğrencileri ile yapılan bu çalışmada, örneklemin bir kısmına (deney grubu) kendi ölümleri ile ilgili iki açık uçlu soruya yanıt vermelerinin istendiği standart ölümlülük bilgisi manipülasyonu uygulanmıştır. Daha sonra tüm katılımcıların (1) öğrencisi oldukları üniversiteye ne kadar bağlı hissettiklerini ifade eden örgütsel kimlik düzeyleri, (2) üniversitelerinden ne kadar doyum sağladıklarını ifade eden iş doyum düzeyleri, (3)

akademik ortama yönelik motivasyonlarını ifade eden motivasyon düzeyleri, ve (4) üniversitelere ne derecede bağlı olduklarını ifade eden örgütsel bağlılık düzeyleri ölçülmüştür. Araştırmanın sonuçları, örgütsel kimlik düzeyi yüksekse, ölümlülük bilgisinin hatırlatılmasının, deneklerin iş doyumunu ve motivasyon düzeylerinde artış etkisi yaptığını göstermektedir. Ancak burada önemle not edilmesi gereken husus, söz konusu araştırmanın her ne kadar iş yaşamı ve örgütsel davranış bağlamı ile ölümlülük farkındalığı arasındaki ilişkisi incelemeyi amaçlamış olsa da, uygulama yaptığı örneklerin üniversite öğrencileri olmasıdır. Bu nedenle de, Salgado ve arkadaşlarının (2015) bu çalışmada ortaya koydukları DYK'nın temel varsayımlarının iş yaşamı ve örgütsel davranışlar üzerindeki etkisinin, dikkatli bir değerlendirmeyle ele alınması gerekmektedir.

4. SONUÇ

İnsanlar, çevrelerindeki canlı ve cansız varlıklarla ilişkilerini de kapsayan varoluşlarını anlamlı kılmak için bir anlam duygusu oluşturmaya ihtiyaç duymaktadırlar ve bu anlamı oluşturmak için insan yaşamını işlevsel kılan mekanizmalardan yararlanmaktadır (Frankl, 1963/2000). Özellikle 20. yüzyıldan sonra, Sartre, Heidegger, Kierkegaard, Nietzsche, Camus gibi varoluşçu filozofların, insanın varoluşsal kaygıları üzerinde yoğunlaştıkları görülmektedir. Yalom (1980/1999), özgürlük, izolasyon, anlamsızlık ve ölüm olmak üzere dört temel varoluşsal kaygı tanımlamaktadır. Ölüm, diğer varoluşsal kaygıları da tetikleme özelliğine sahip olduğu için, söz konusu bu kaygılar içerisinde insanın varlığı üzerinde belki de en etkilisidir.

Dehşet Yönetimi Kuramı, genel olarak ölüm kaygısının, özel olarak da ölümlülük farkındalığının insanların davranışlarını nasıl etkilediğine yönelik varsayımlar öne sürmektedir. DYK, er ya da geç bir gün öleceğinin farkındalığı ile yaşayan insanın, bu bilgi kendisine bilinç düzeyinde ve/veya eşik altı bir uyararla hatırlatıldığında, bu farkındalığın yol açtığı ölüm kaygısı ile özsaygı ve/veya kültürel dünya görüşüne aidiyetini artırarak baş ettiğini belirtmektedir. Bugüne kadar yapılan deneysel araştırmaların çok büyük bir çoğunluğunun, söz konusu kuramın temel varsayımlarını desteklediği görülmektedir.

Bireyin iş yaşamı, kültürel dünya görüşünün gerçekleştirilmesi, şekillenmesi ve düzenlenmesinde önemli bir yer teşkil etmektedir; nitekim yetişkin insanlar gündelik hayatlarının önemli bir bölümünü iş yaşamlarında

geçirmektedirler. Bir örgüte bağlı olarak çalışan bu insanların bir bölümü, içinde buldukları mesleklerin kurumsallaşma süreçlerini yeterince başaramamasından ve iş güvenliği konusundaki önlemlerin yetersizliğinden dolayı algılanan ölüm riskinin yüksek olduğu (örn., madenci, itfaiyeci) ya da ölüm farkındalığını tetikleyen (örn., doktor, cenaze levazimatçısı) meslekleri icra etmektedirler. Ancak, ölüm kaygısı ile iş yaşamı arasındaki ilişkinin ya da ölümlülük farkındalığının iş yaşamı ve örgütsel davranış üzerindeki etkileri bağlamında yapılan araştırmaları değerlendirerek kuramsal modellemeler ileri süren çalışmalara pek rastlanmamaktadır. Ayrıca, en işlevsel varoluşsal kaygılardan biri olarak tanımlanan ölüm kaygısının kolaylıkla tetiklendiği meslekleri yapan kişilerin davranışları ile ilgili de çok fazla araştırma bulunmamaktadır.

Bu nedenle mevcut alanyazın derlemesinde, DYK'nın temel varsayımları ve bu varsayımlar ile iş yaşamı arasındaki olası ilişkileri mercek altına alan oldukça kısıtlı sayıdaki araştırma ele alınarak bu ilişkileri ortaya koyan bir kuramsal çerçeve oluşturulmaya çalışılmıştır. Ancak bu çalışmada ortaya koyulan kuramsal çerçevenin, insanın en temel varoluşsal kaygısı olan ölümün, yine insanın en çok zamanını geçirdiği iş yaşamına ait örgütsel kimlik, iş doyumunu, performans, örgüte bağlılık ve ayrımcılık gibi temel değişkenler üzerindeki etkilerinin, çeşitli örneklerle yapılan görgül araştırmalardan elde edilen bulgular ışığında incelenmesine ihtiyaç vardır.

KAYNAKÇA

- Arndt, J. & Greenberg, J. (1999). The effects of a self-esteem boost and mortality salience on responses to boost relevant and irrelevant worldview threats. *Society for Personality and Social Psychology*, 25, 1331-1341.
- Arndt, J., Greenberg, J., Pyszczynski, T., Solomon, S. & Simon, L. (1997). Suppression and accessibility of death-related thoughts and worldview defense: Exploring the psychodynamics of terror management. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73, 5-18.
- Ashforth, B. E. & Mael, F. (1989). Social identity theory and the organization. *Academy of Management Review*, 14(1), 20-39.
- Becker, E. (1973). *The denial of death*. New York: Free Press.
- Bozo, O., Tunca, A. & Simsek, Y. (2009). The effect of death anxiety and age on health-promoting behaviors: A terror-management theory perspective. *Journal of Psychology: Interdisciplinary and Applied*, 143(4), 377-389.
- Castano, E. (2004). In case of death, cling to the ingroup. *European Journal of Social Psychology*, 34, 375-384.
- Castano, E., Yzerbyt, V., Paladino, M. P. & Sacchi, S. (2002). I belong, therefore, I exist: Ingroup identification, ingroup entitativity, and ingroup bias. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28, 135-143.
- Dechesne, M., Janssen, J. & Knippenberg, A. V. (2000). Derogation and distancing as terror management strategies: The moderating role of need for closure and permeability of group boundaries. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79, 923-932.
- Dechesne, M., Pyszczynski, T., Arndt, J., Ransom, S., Sheldon, K. M., van Knippenberg, A. & Janssen, J. (2003). Literal and symbolic immortality: The effect of evidence of literal immortality on self-esteem striving in response to mortality salience. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84 (4), 722-737.
- Diggory, J. C. & Rothman, D. Z. (1961). Values destroyed by death. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 63, 205-210.
- Florian, V. & Mikulincer, M. (1997). Fear of death and the judgment of social transgressions: A multidimensional test of terror management theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73, 369-380.
- Florian, V. & Mikulincer, M. (1998). Symbolic immortality and the management of the terror of death: The moderating role of attachment style. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74, 725-734.
- Frankl, V. E. (2000). *İnsanın anlam arayışı (7. Baskı)*. (S. Budak, Çev.). İstanbul: Öteki Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1963).
- Goldenberg, J. L., McCoy, S. K., Pyszczynski, T., Greenberg, J. & Solomon, S. (2000). The body as a source of self-esteem: The effect of mortality salience on identification with one's body, interest in sex, and appearance monitoring. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79, 118-130.
- Grant, A. M. & Wade-Benzoni, K. A. (2009). The hot and cool of death awareness at work: Mortality cues, aging, and self-protective and prosocial motivations. *Academy of Management Review*, 34(4), 600-622.
- Greenberg, J., Arndt, J., Schimel, J., Pyszczynski, T. & Solomon, S. (2001). Clarifying the function of mortality salience-induced worldview defense: Renewed suppression or reduced accessibility of death-related thoughts? *Journal of Experimental Social Psychology*, 37(1), 70-76.
- Greenberg, J., Arndt, J., Simon, L., Pyszczynski, T. & Solomon, S. (2000). Proximal and distal defenses in response to reminders of one's mortality: Evidence of a temporal sequence. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 26(1), 91-99.
- Greenberg, J., Pyszczynski, T. & Solomon, S. (1986). The causes and consequences of a need for self-esteem: A terror management theory. İçinde R. F. Baumeister, (Ed.), *Public self and private self* (189-192). New York: Springer-Verlag.
- Greenberg, J., Pyszczynski, T., Solomon, S., Rosenblatt, A., Veeder, M., Kirkland, S. & Lyon, D. (1990). Evidence for terror management theory II: The effects of mortality salience on reactions to those who threaten or bolster the cultural worldview. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58 (2), 308-318.
- Greenberg, J., Solomon, S., Pyszczynski, T., Rosenblatt, A., Burling, J., Lyon, D., Simon, L. & Pinel, E. (1992). Assessing the terror management analysis of self-esteem: Converging evidence of an anxiety-buffering function. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63, 913-922.
- Halloran, M. J. & Kashima, E. S. (2004). Social identity and worldview validation: The effects of ingroup identity primes and mortality salience on value endorsement. *Society for Personality and Social Psychology*, 30, 915-925.
- Harmon-Jones, E., Simon, L., Greenberg, J., Pyszczynski, T. & McGregor, H. (1997). Terror management theory and self-esteem: Evidence that increased self-esteem reduces mortality salience effects. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72, 24-36.

- Heine, S. J., Harihara, M. & Niya, Y. (2002). Terror management in Japan. *Asian Journal of Social Psychology*, 5, 187-196.
- Hogg, M. A. (2000). Subjective uncertainty reduction through self-categorization: A motivational theory of social identity processes. *European Review of Social Psychology*, 11(1), 223-255.
- İmamoğlu, E. O. (1987). An interdependence model of human development. İçinde Ç. Kağıtçıbaşı, (Ed.), *Growth and progress in cross-cultural psychology* (138-145). Lisse, The Netherlands: Swets & Zeitlinger.
- İmamoğlu, E. O. (2002). *Doğu - Batı kavşağında benlik: Dengeli ayrışma - bütünlüşme modeli*. The 12th National Psychology Congress, Ankara, Turkey.
- İmamoğlu, E. O., Küller, R., İmamoğlu, V. & Küller, M. (1993). The social psychological worlds of Swedes and Turks in and around retirement. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 24, 26-41.
- Jonas, E., Kauffeld, S., Sullivan, D. & Fritsche, I. (2011). Dedicate your life to the company! A terror management perspective on organizations. *Journal of Applied Social Psychology*, 41(12), 2858-2882.
- Koca-Atabey, M. & Öner-Özkan, B. (2011). Defensive or existential religious orientations and mortality salience hypothesis: Using conservatism as a dependent measure. *Death Studies*, 35(9), 852-865.
- Kökdemir, D. & Yeniçeri, Z. (2010). Terror management in a predominantly Muslim country: The effects of mortality salience on university identity and on preference for the development of international relations. *European Psychologist*, 15(3), 165-174.
- Lifton, R. J. (1979). *The broken connection*. New York: Simon & Schuster.
- Markus, H. R. & Kitayama, S. (1991). Culture and the self: Implications for cognition, emotion and motivation. *Psychological Review*, 98, 224-253.
- Pyszczynski, T., Greenberg, J. & Solomon, S. (1999). A dual-process model of defense against conscious and unconscious death-related thoughts: An extension of terror management theory. *Psychological Review*, 106, 35-85.
- Pyszczynski, T., Greenberg, J., Solomon, S., Arndt, J. & Schimel, J. (2004). Why do people need self-esteem? A theoretical and empirical review. *Psychological Bulletin*, 130 (3), 435-468.
- Pyszczynski, T. A., Solomon, S. & Greenberg, J. (2003). *In the wake of 9/11: The psychology of terror*. New York: American Psychological Association.
- Pyszczynski, T., Wicklund, R. A., Florescu, S., Koch, H., Gauch, G., Solomon, S. & Greenberg, J. (1996). Whistling in the dark: Exaggerated consensus estimates in response to incidental reminders of mortality. *Psychological Science*, 7, 332-336.
- Roberts, S. E. (2002). Hazardous occupations in Great Britain. *The Lancet*, 360(9332), 543-544.
- Rosenblatt, A., Greenberg, J., Solomon, S., Pyszczynski, T. & Lyon, D. (1989). Evidence for terror management theory: I. The effects of mortality salience on reactions to those who violate or uphold cultural values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57, 681-690.
- Salgado, A. X., Pues, D. N. & Casa de Calvo, M. P. (2015, Aralık). Working in the shadow of mortality: Terror management in an organizational context. *Journal of Scientific Psychology*, 25-35.
- Slaughter, V. & Griffiths, M. (2007). Death understanding and fear of death in young children. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 12(4), 525-535.
- Solomon, S., Greenberg, J. & Pyszczynski, T. (1991). A terror management theory of social behavior: The psychological functions of self-esteem and cultural worldviews. İçinde M. P. Zanna, (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (93-159). New York: Academic.
- Stein, J. H. & Cropanzano, R. (2011). Death awareness and organizational behavior. *Journal of Organizational Behavior*, 32, 1189-1193.
- Tajfel, H. & Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup relations. İçinde W. G. Austin & S. Worchel, (Ed.), *Psychology of intergroup relations* (33-48). Monterey, CA: Brooks-Cole.
- Toscano, G. (1997). Dangerous jobs. *Compensation and Working Conditions*, 2, 57-60.
- Triandis, H. C. (1989). The self and social behavior in differing cultural contexts. *Psychological Review*, 96, 506-520.
- Vandecreek, L. & Nye, C. (1993). Testing the death transcendence scale. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 32, 279-283.
- Yalom, I. (1999). *Varoluşçu psikoterapi. (Existential psychotherapy)*. (Z. İ. Babayiğit, Çev.). İstanbul: Kabalıcı. (Orijinal çalışma basım tarihi 1980).
- Yavuz, H. & Van den Bos, K. (2009). Effects of uncertainty and mortality salience on worldview defense reactions in Turkey. *Social Justice Research*, 22, 384-398.